

Szilágyi Márton

KÖLCSEY NOVELLÁINAK DATÁLÁSA ÉS SZÖVEGHAGYOMÁNYA

Kölcsey Ferenc szépprózai életműve viszonylag csekély terjedelmű. Még a szerző életében megjelent két hosszabb elbeszélése (*A vadászlak*; *A karpáti kincstár*), posztumusként látott napvilágot egy töredékben maradt harmadik (*A ferói szent fa*). Az alábbiakban a művek szöveg hagyományának és datálásának kérdéseit tekintem át, a készülő Kölcsey-kritikai kiadás előzetes anyagfelmérése érdekében.¹

Legelőször is: van két adatunk arra, hogy lehettek Kölcseynek még más prózai alkotásai. A Kölcsey halála után Csekéröl Pestre felküldött kéziratköteg 17. csomójában, az *Országgyűlési Napló* mellett volt egy cím nélküli elbeszéléstöredék.² Ez nem azonos az ekkor még kiadatlan *A ferói szent fával*, mert azt a lista cím szerint említi.³ Ez a szöveg valószínűleg teljesen elkallódott: az első Kölcsey-összkiadás nem tartalmaz olyan írást vagy töredéket, amelyet azonosítani lehetne ezzel az utalással. Igaz, az *Országgyűlési Napló* szintén nem jelent meg az 1840-es Kölcsey-összesben (első kiadása 1848-as),⁴ így nem lehetetlen, hogy a két kézirat egy darabig együtt kallódott, míg az egyik megérte a publikálást, a másik pedig végleg elveszett.

A másik adat nem kevésbé homályos. Kölcsey a Szemere Pálnak írott, nevezetes önelemző levelében kitér arra, hogy 1826-ban már foglalkoztatták különböző irodalmi műfajok lehetőségei. „Ezen évben [1826 – Sz. M.] kezdém írni a teátrumi beszédet. Te ösztönzél, hogy az oratori pályát próbáljam, ösztönzél humorisztikus valamire (á la Yorick) ekkor kezdénk drámázní is – s elváltunk.”⁵ Nem tudjuk, hogy mit értett Kölcsey „humorisztikus valamin”, hiszen még műfajilag se határolta be pontosan. Abból azonban, hogy külön említi a retorikai és drámai kísérleteket, arra lehet következtetni, amit a Yorickra utalás is megerősít: valószínűleg egy Sterne hatása alatt álló elbeszélésről van szó. Azt persze szintén nem lehet kideríteni, hogy elkészült-e (legalább részben) s elkallódott, vagy megmaradt a szándék szintjén. Esetleg – ez sem zárható ki teljesen – nem valamelyik később befejezett novellája előképét kell-e belelátnunk ebbe a „valamibe”: *A karpáti kincstár* egyik vonulata (az Áringer-család és köre) éppúgy ironikus, mint *A vadászlak* vármegyei közösségének ábrázolása. A kézirat (és a mű) ismerete híján találgatásokra vagyunk utalva, a kérdés eldönthetetlen. Nem kellene azonban eleve annak lennie: ezeknek a péceli napoknak a termése nem vészett el ugyanis teljesen. A *Perényiek* című drámatö-

¹ E dolgozat első változatát a Kölcsey-kritikai kiadás munkatársai megvitatták. A megbeszélésen számos hasznos tanácsot, ötletet és továbbgondolásra serkentő észrevételt kaptam. Mindezeket igyekeztem beledolgozni ebbe a változatba. A vita valamennyi résztvevőjének ezúton is szeretném megköszönni a segítségét.

² „17d Csomó: Országgyűlési Napló, egy töredék-elbeszéléssel” (A „Kölcsey Ferencnek Heckenast Gusztáv Urhoz felküldött művei” című listát, amelyet a küldeményvel együtt 1839. május 26-án nyugtáztak Pesten, SOLT Andor közölte, *Kölcsey halála és hagyatéka*. ItK 1938. 391–393.)

³ A „12d Csomó”-ban volt „A ferói szent fa (töredék) másolattal”. SOLT Andor, i. h.

⁴ *Kölcsey Ferenc naplója*. 1832–1833. Dobrossinál. Bp., 1848.

⁵ *Kölcsey Ferenc levelezése* – Válogatás – S. a. r. SZABÓ G. Zoltán. Bp., 1990. [A továbbiakban: *KFlev*] 145. (Pozsony, 1833. márc. 20. – Kölcsey Szemere Pálnak)

redéknek nem csupán a szövegét ismerjük az 1840-es kiadásból, hanem két kézírata is ránkmaradt.⁶ A „humorisztikus valamiről” azonban ez az egyetlen nyom.

Ebből pedig csak egy megalapozott következtetés adódik: Kölcseyt — novelláinak megjelenéséhez képest — korán foglalkoztatták a próza kínálta művészi lehetőségek. Igaz, 1826 után sokáig nincs látszata ennek az érdeklődésnek. A novella felé fordulás feltűnően utolsó pályaszakaszára, az 1835 utáni évekre sűrűsödik. Ekkorra a magyar irodalom kontextusa is megváltozott a húszas évekhez képest. A magyar széppróza századeleji felbukkanása után ez az időszak a mennyiségi és minőségi váltás pillanata. A harmincas években indult, és a negyvenes évekre kiteljesedett az a folyamat, amely megnövelte a próza jelentőségét a lírával szemben.⁷ Nemcsak arról van szó, hogy a prózai művek száma megnőtt, és immár komolyabb esztétikai értéket jelentő epikával kell számolni: a háttérben ott húzódik az olvasási szokások — irodalomszociológiailag még sok feltárnivalót kínál⁸ — módosulása is. A prózaepika a szórakoztató funkció betöltésére alkalmasnak tűnt, a nagyobb tömeghatás lehetőségét ígérte; így a műfaj elbírní látszott a didaktizis különböző (erkölcsnemesítő, érdekegyesítő stb.) válfajait éppúgy, mint a művészi formakísérleteket.

Kölcsey novellái a legutoljára említett típusba tartoznak. Mégis meglehetősen kevés az, amit az író műfaji kísérletének lélektani hátteréről állíthatunk. Maguknak a műveknek a tüzetes elemzéséből inkább ki lehetne bontani, hogy milyen művészi lehetőségek vezették Kölcseyt az epikához — ám ennek elvégzésére most nem vállalkozom. Ami a Kölcsey-levelezésből kigyűjthető, az nagyon keveset mond a választás mozgatórugóiról, inkább a külső készítés — vagy inkább: a kapóra jött alkalom — körülményeiről vall. Azaz: Kölcsey a neki könyveket szállító Heckenast Gusztáv kérésére, adóssága fejében ír novellákat. Gyakorlatilag csak erről a tényről értesülünk, ha a kiadott Kölcsey-leveleket átolvassuk — ez viszont csupán az egyik, meglehetősen alárendelt tényezője az értelmezésre váró jelenségnek: Kölcsey műfaji kiteljesedésének, prózaíróvá válásának.

Bárfay Lászlónak 1836. március 11-én írja Kölcsey először, hogy Heckenast fölajánlotta a pénzbeli adósság munkával történő kiegyenlítését. Ekkor még nem céloz arra, hogy novelláról lenne szó. „Édes, jó Lacim, múlt év végével a táskától küldött levelemre mindeddig nem kaptam választ; mit hivatalos elfoglaltatásodnak tulajdonítok. Mert hogy rólam el nem feledkeztél, arról bizonyoságot tesz a csomó, melyben általad Bulwer 8. és 9. kötetét, s a Rotteck Staats-Lexikonának három újabb füzetét nagy örömmre vettem. A csomókhoz volt zárva Heckenastnak árjegyzéke, mit most kifizetnék, hanem ha ugyan Heckenast megszolgáltatásánál fogva reményem nem volna, hogy öt munkácskáimmal kifizethetem. Ha ez meg nem [?! — Sz. M.] fog történni, jó; ha pedig nem, akkor pénzbeli kielégítésről teendek rendelést.”⁹

Kölcsey 1836. október 20-án Heckenasthoz intézett egy levelet, amelyben megköszönte a neki szállított könyveket, többek között az *Emlény* 1837-es kötetét: ez tartalmazta első, nyomtatásban megjelent novelláját, *A vadászlakot*. Ekkor felajánlotta a pénzbeli törlesztés alternatívájaként az *Emlény* következő számában való együttműködést. A Bárfayhoz írott levél azonban bizonyítja, hogy ezt nem Kölcsey, hanem az *Emlényt* kiadó Heckenast kezdeményezte, s valószínűleg már *A vadászlak* is ilyen felkérésre keletkezett. „A szépen

⁶ Először megjelent: Kölcsey Ferencz minden munkái. Szerkesztik B. EÖTVÖS József, SZALAY László és SZEMERE Pál. [A továbbiakban: *KFmm*] I. kötet. Pesten, kiadja Heckenast Gusztáv, MDCCCXL. A kéziratok: Petőfi Irodalmi Múzeum V. 1991. MTA K Kézirattár K 697. A kéziratok lelőhelyéről a KALLA Zsuzsa által készített kéziratkatalógus számítógépes lemezen tárolt anyagából tájékozódtam.

⁷ Vö. SZAJBÉLY Mihály, *Vélemények az 1830-as évek magyar prózájáról*. In „A mag kikél.” Előadások Kölcsey Ferencről. Szerk. TAXNER-TÓTH Ernő. Bp. — Fehérgyarmat, 1990. 58–66. különösen: 64–65.

⁸ Bár nem a szépirodalom anyagát dolgozta fel, de irodalomszociológiai módszerével a kutatás egyik lehetséges útját jelezheti: KOVÁCS I. Gábor, *Kis magyar kalendáriumi történet 1880-ig. A magyar kalendáriumok történeti és művelődés szociológiai vizsgálata*. Bp., 1989.

⁹ Kölcsey Ferenc összes művei. S. a. r. SZAUDER József és SZAUDER Józsefné. [A továbbiakban: *KFöm*] III. kötet. Bp., 1960. 734–735. (Nagykároly, 1836. márc. 11. — Kölcsey Bárfay Lászlónak)

kikészült és hibátlanul nyomtatott Emlényt a több könyvekkel együtt örömmel vettem, Rotteck St. Lexikonának folyó füzetait Uraságod kegyességétől továbbra is várom.

Ezúttal ohajtanám bírni Venturini *Chronik des XIX. Jahrhunderts* című munkáját, minek ára most 30 tallerra le van szállítva. Ezen levelemet megadó Simon Pál úr, unokámnak volt nevelője, az áltálveendő köteteket biztos alkalommal hozzám szállíthatná. A kötetek árát akar készpénzben, akár ha úgy fog tetszeni, kézírattal az Emlény számára lefizetni fogom.¹⁰

1836. december 2-án utal arra először, hogy a közte és Heckenast közt meglévő meg-egyeződés értelmében készül munkához fogni. Mindezt melegséggel említi föl, amikor az *Athenaeum* felkérésére reagál. „Karácsonytáiban vergődöm innen haza; addig, ha folyóírástok jövő évre megindulni akar, megjön az engedelem, s hozzám a hír. Az új év két első hónapjában Heckenast számára akarok valamit irkálni; ki által hordatom a szükséges könyveket, s adósságomat készpénz helyett, mi körültem ritkán hever, napszámossal fizetgetem. Ezt végezve időm lésszen készen álló írataimból valamit számotokra is szerkeszteni.”¹¹

1836. december 15-én egy Bártfay Lászlóhoz szóló levelében ismét említi az *Athenaeum*tól kapott felkérést, s kitér arra, hogy miképpen vélekedik Bártfayéknek a *Vadászslak* befejezéséről megfogalmazott, részletesebben sajnos nem ismert kritikájáról. Ez a levél már azért is érdekes, mert bizonyítja: Kölcseytől nem állt távol az epikának mint esztétikai provokációnak a kipróbálása. Még ha ezúttal csupán szűkebb baráti körének izlésétől kívánt is tudatosan eltávolodni. „Schedel és Vörösmarty bizonyos folyóírás számára kérek segédemet. Igennel feleltem; s levelemet eddig talán vevék.

Hogy Berzsenyiről írt emlékbeszédem tetszésteket megnyerte, örülök. Hogy a *Vadászslak* befejezése nemtetszéstekre van, azon annyival inkább nem töröm fejemet, mert készakarva tettem úgy. Heckenastnak ismét fogok küldeni valamit, ami talán nektek ismét nem nagyon fog tetszeni. — Azonban lehet az is, hogy fog.”¹²

Az 1836. decemberében megfogalmazott prózaírói tervről a következő tudóstitást egy Szemerének szóló, 1837. január 20-i levélben olvashatjuk: „Ígértem valamit Heckenastnak is; de ez csak a jövő hónapban készülend. Akartam magamban valami nagyobbhoz is fogni, de széjjelszóródásaim nagyok.”¹³ A közeli befejezés reményére rációfól, hogy 1837. április 25-én még mindig nincs készen a novellával: „A literatura? Erre nem éppen szerfeletti gondot fordítok. Gyakorta azon kapom meg magamat, hogy fejembe észrevétlen tolakodik a dal ideája, s a rímek szívárványokként támadnak. De megvallom, resteltem leírni, s így ami keresetlen jött, nyom nélkül elröppen. Minap Heckenast számára kezdék egy elbeszélést, de széjjelszóródásaim miatt abbahagytam. Most azonban int az idő, s e közelebbi pár hét alatt készítek valamit.”¹⁴

E levélrészlet azt sejteti, hogy Kölcsey sokáig halogathatta a munka elkezdését, hiszen itt a „minap ... kezdék” formulát alkalmazza. A terv 1836. december eleji megfogalmazásához képest ez több hónapos kivárást jelent. Sajnos, a levelek nem alkalmasak a munkafázisok rekonstruálására, Kölcsey nem beszélt nyíltan és részletesen műhelyproblémáiról. Tény azonban, hogy a novella elkészültét, sőt elküldését 1837. szeptember 25-én írja meg Szemerének. „Az *Athanaeum* [sic! — Sz. M.] számára rég nem küldék semmit. Oka, előbb érintett házi bajaim. Az Emlény számára valami apróságos elbeszélést küldék még június elején. Mikor jön ki? nem tudom. Beszédeim kötetének kiadhatásához, a cenzúra miatt, semmi reménység nem lévén: meghagytam, hogy Pestről hazahozassanak. Politikai állásunkban írónak is bajos lenni; s ez iszonyú küzdelemben a cenzúrával, bizony nem csuda, ha a jobb fejek is kevés jót adhatnak.”¹⁵

¹⁰ *KFőm* III. kötet. Bp., 1960. 755. (Cseke, 1836. okt. 20. — Kölcsey Heckenast Gusztávnak)

¹¹ *KFlev* 231. (Nagykároly, 1836. dec. 2. — Kölcsey Vörösmarty Mihálynak és Schedel Ferencnek)

¹² *KFőm* III. kötet. Bp., 1960. 762. (Nagykároly, 1836. dec. 15. — Kölcsey Bártfay Lászlónak)

¹³ *KFlev* 239. (Cseke, 1837. jan. 20. — Kölcsey Szemere Pálnak)

¹⁴ *KFlev* 252. (Cseke, 1837. ápr. 25. — Kölcsey Szemere Pálnak)

¹⁵ *KFlev* 263. (Cseke, 1837. szept. 25. — Kölcsey Szemere Pálnak)

Amikor 1838. március 25-én Bártfay Lászlónak elpanaszolja elmaradásait, felsorolja utalásszerűen a *Figyelmező* és a Szalay László szerkesztette *Themis* mellett Heckenastot is, mondván, mindegyiknek tartozik valami írással. „Én olyan vagyok, mint a rossz adós; s félok, ellenem conventionalialis pör fog indíttatni. Vörösmartyéknak, Szalaynak és Heckenastnak ígéretet tevék, hogy számokra bizonyos dolgozatokat fogok készíteni; s még mindennel készületlen vagyok.”¹⁶

Tudomásom szerint ez az utolsó utalás a Kölcsey-levelezésben az elbeszélésekre. Áttekintve az írónak a novelláival kapcsolatos megnyilatkozásait, meg kell állapítani, hogy csak meglehetősen korlátozott következtetések vonhatók le. Kölcsey egyszer sem számol be arról, melyik novelláján dolgozik, nem világos az sem, mikor kezdte el a munkát az egyes esetekben, s mennyi idő telt el a befejezésig. Legföljebb a novellák elkészülésének időpontját lehet többé-kevésbé behatárolni a levelek alapján, de ezt sem kizárólagos érvénnyel: hiszen Kölcsey mindig jóval később utal csak vissza a befejezésre — ha vissza-utal egyáltalán —, az érlelődési folyamatról, annak hosszúságáról pedig semmit sem árul el. Éppen ezért, amikor a datálás érdekében megpróbálom átcsoportosítani az adatokat, célszerűnek tűnik a megjelenés időpontjától visszafelé haladni, mert így talán el lehet kerülni a téves azonosításokat.

Kölcsey első, nyomtatásban megjelent elbeszélése *A vadászlak* volt, amely az *Emlény* 1837-es kötetében látott napvilágot.¹⁷ Az évkönyv 1836 végén már kijött a nyomdából, hiszen Kölcsey 1836. október 20-án nyugtázta a neki küldött példányt.¹⁸ Az *Emlényt* a *Figyelmező*ben Vörösmarty ismertette 1837. január 10-én (ez volt a lap legelső száma)¹⁹. Az egyetlen adalék, amely segít a novella születésének idejét meghatározni, az 1836. március 11-én kelt, Bártfayhoz intézett levél.²⁰ Sajnos, innen viszont az nem derül ki egyértelműen, hogy Kölcsey ekkor már elküldte-e a novellát és csupán az volt a kérdéses, vajon Heckenast elfogadja-e az adósság fejében, vagy pedig még csak ezután kívánt megfelelni Heckenast felkérésének. A többi levél utalása már semmiképpen nem vonatkozhat *A vadászlak* készülésére, hiszen a dátumuk későbbi, mint a novella megjelenése; így egyedül ebből az 1836. március 11-i levélből indulhatunk ki. Analógiásan feltételezhető, hogy *A vadászlak* esetében ugyanolyan hosszú halogatás előzte meg az elbeszélés megírását, mint *A karpáti kincstárnál*, ahol is az első levélbéli említéshez képest több hónapos szünettel kell számolnunk; ha pedig így következtetünk, akkor az 1836. március utáni dátum a legvalószínűbb.

A karpáti kincstár Heckenast évkönyvének következő darabjában, az *Emlény* 1838-as kötetében jelent meg.²¹ Láttuk, Kölcsey az együttműködést már 1836. október 20-án felajánlotta.²² A kötet — akár az előző évi párja — még azon év kezdete előtt megjelent, amelyet címében viselt: a *Figyelmező*ben Toldy (ekkor még természetesen Schedel révén) 1837. november 14-én ismertette.²³ Legelsőnek éppen Kölcsey novelláját méltatta hosszasan.²⁴ Kölcsey 1836. december 2-i, már idézett levele *A karpáti kincstár* eltervezésére vonatkozik tehát: ekkor az író a következő év januárjában—februárjában gondolta megírni a novellát.²⁵ 1837. január 20-i levelében a következő hónapra tolja át a munka megkezdé-

¹⁶ KFlev 293. (Cseke, 1838. márc. 25. — Kölcsey Bártfay Lászlónak)

¹⁷ *Emlény. Karácsonyi, új esztendei és néonapi ajándék.* 1837. Pesten, kiadja HECKENAST Gusztáv, 51–90.

¹⁸ L. a 10. jegyzetet!

¹⁹ *Figyelmező*, 1837. I. félév 1. szám (jan. 10.) 4–8.

²⁰ L. a 9. jegyzetet!

²¹ *Emlény. Karácsonyi, új esztendei és néonapi ajándék.* 1838. Második év. Pesten, kiadja HECKENAST Gusztáv. 1–69.

²² L. a 10. jegyzetet!

²³ *Figyelmező*, 1837. II. félév 20. szám (nov. 14.) 305–310.

²⁴ A Kölcsey-novellák két *Figyelmező*-beli recenziójáról: SAJBÉLY Mihály, i. m. különösen: 58–60.

²⁵ L. a 11. jegyzetet!

sét.²⁶ Április 25-én beszámol arról, hogy a „minap” belefogott ugyan, de befejezni még nem tudta.²⁷ Szeptember 25-én közli, hogy a kész elbeszélést még június elején elküldte Heckenastnak.²⁸

A levelek elszórt utalásai meglehetősen erős összefüggést mutatnak. Az ebből levonható következtetés előtt azonban szembe kell nézni azzal, hogy a szakirodalom egy része 1833-ra datálja *A kárpáti kincstárt*. Érdemes aprólékosan végigkövetni, honnan ered ez a dátum, s szólhatnak-e mellette nyomós érvek.

Az első Kölcsey-összkiadás az alábbi sorrendben közölte a novellákat: *A vadászslak*, *A kárpáti kincstár*, *A ferrói szent fa*.²⁹ Ez a megjelenés sorrendjével azonos. Dátum egyik elbeszélés alatt sem szerepelt. A szövegkiadás a későbbiekben sem változott. A Toldy gondozta, bővített második kiadás ugyanígy járt el,³⁰ akárcsak az Angyal Dávid szerkesztésében megjelent harmadik.³¹ Az 1833-as datálás forrása tehát nem a klasszikus XIX. századi szövegkiadásokban, hanem a szakirodalmi kommentárookban lelhető fel.

Kézenfekvő lenne a feltételezés, hogy Toldy Ferenc rögzítette ezt a keletkezési dátumot, s ennek akkor mérlegelni is kellene a súlyát, hiszen Toldynak még lehettek első kézből származó információi. Ám Toldy nagy irodalomtörténeti összefoglalásaiban (*Kazinczy Ferenc és kora*; *A magyar nemzeti irodalom története*; *A magyar költészet története*; *A magyar nemzeti irodalom története. A legrégebb időktől a jelen korig*.) Kölcsey csak utalásszerűen kerül elő, novelláinak datálásáról nincs szó.³² Az a Toldy-mű, ahol részletesebben kitér a szerző Kölcsey pályájára, s így néhány szót szépprózai műveinek is szentel, az *A magyar költészet kézikönyvében* olvasható életrajz. Ennek főszövegében ezek az információk találhatóak: „Folyóiratokban mindazáltal ez óta gyakrabban jelentek meg *kötetlen dolgozatai*, név szerint *Szemere Aurórájában*, ennek új folyamú *Muzáriórában* 1833, s az *Emlényben*; a nevezetesebbek mindazáltal az *Athenümben*, hol *Parainesisén* kívül *Kölcsey Kálmánhoz* (unokaöccséhez, kinek öccse halála után atyailag viselte gondjait), különösen *Historiai vázlatai a két magyar haza egyesülése s Magyarországnak a részekhez való joga felett* ragadták meg a közfigyelmet.”³³ A biográfiához fűzött jegyzetekben a témánkba vágó, az *Emlényhez* kapcsolódó a következő: „1837: *A Vadászslak*, beszély; 1838: *A kárpáti kincstár*, beszély.”³⁴ Tehát Toldy az egyetlen, teljes Kölcsey-pályaképeben kizárólag a művek megjelenésének időpontját rögzítette.

Ez az írása megjelent az általa gondozott Kölcsey-összkiadás élén is; az alcím jelezte is a forrást: „(Toldy: M. nyelv és irod. kézikönyve II. köt.)”.³⁵ Az Angyal Dávid szerkesz-

²⁶ L. a 13. jegyzetet!

²⁷ L. a 14. jegyzetet!

²⁸ L. a 15. jegyzetet!

²⁹ KFmm II. kötet. Pesten, kiadja HECKENAST Gusztáv, MDCCCXL. 3–35.: *A vadászslak*; 36–94.: *A kárpáti kincstár*; 95–110.: *A ferrói szent fa*.

³⁰ Kölcsei Kölcsey Ferencz minden munkái. Második bővített kiadás TOLDY Ferencz által. Második kötet. Pesten, 1859. Kiadja HECKENAST Gusztáv [A továbbiakban: KFmm2]: 5–34.: *A vadászslak*; 35–87.: *A kárpáti kincstár*; 88–102.: *A ferrói szent fa*.

³¹ Kölcsei Kölcsey Ferencz minden munkái. Harmadik, bővített kiadás [Kiad: ANGYAL Dávid] II. kötet. Bp., 1886 [A továbbiakban: KFmm3]: 5–44.: *A vadászslak*; 45–115.: *A kárpáti kincstár*; 116–135.: *A ferrói szent fa*.

³² A négy Toldy-monográfia közül egyáltalán nem foglalkozik Kölcseyvel: *A magyar nemzeti irodalom története*. Példatárral. 1851. Bp., 1987; *Kazinczy Ferenc és kora. Életrajzi emlékek*. 1859–1860. Bp., 1987. Utalásszerűen kerül elő Kölcsey, de műveinek datálása nélkül: *A magyar költészet története. Az ősidőktől Kisfaludy Sándorig*. 1867. Bp., 1987. 247., 308., 314 sk.; *A magyar nemzeti irodalom története. A legrégebb időktől a jelen korig. Rövid előadásban*. 1864–1865. Bp., 1987. 397 sk. (Mind a négy kötet idézett kiadását összeállította és gondozta SZALAI Anna.)

³³ TOLDY Ferenc, *A magyar költészet kézikönyve a mohácsi vésztől a legújabb időkig*. II. kötet. Kazinczy Ferencről Arany Jánosig. Pest, HECKENAST Gusztáv tulajdona. 1857. 478.

³⁴ I. m. 483.

³⁵ KFmm2 1. (az életrajz: 1–18.)

tette kiadás átvette ezt a Toldy fogalmazta életrajzot, s betűhíven közölte. Azaz mégsem: becsúszott ugyanis egy sajtóhiba. Az előbb idézett passzushoz tartozó lábjegyzetben — szemben a Toldy-szöveg eredetijével — már ez szerepelt: „1837: A Vadászlak, beszély; 1833: A kárpáti kincstár, beszély”.³⁶ A megjelenés dátuma helyett így tűnik föl először az 1833-as évszám mint az elbeszélés keletkezési ideje. A dolog ráadásul még azért is bonyolult, mert egy Toldy Ferenc neve alatt megjelent szövegbe került bele a sajtóhiba, így Toldy vitathatatlan tekintélye hitelesíteni tudta az egyébként nem indokolt és pusztán logikailag is kétségbe vonható évszámot. Hiszen gondoljunk bele: Kölcsey 1833-as levelei és az *Országgyűlési Napló* alapján nehezen lehetne elképzelni, miként szakított volna időt tömérdek politikai feladata, országgyűlési megbízatása mellett a novellákra. Hogy az 1833-as dátum forrása valóban ez a Toldynak tulajdonított sajtóhiba, azt a szakirodalom teljességre nem törekvő, futó áttekintése igazolja.

Feltűnő például, hogy az 1886-os, Angyal Dávid-féle Kölcsey-összkiadás előtt nem találkoznak az évszámmal. Vajda Viktor 1875-ben megjelent Kölcsey-életrajzában igen röviden elintézi a novellákat, a datálásra jóformán ki sem tér. Csak *A vadászlak* esetében utal az 1836-os keletkezésre. Egyébként megelégszik ennyivel: „A »kárpáti kincstár« legkerekdedebb köztük [novellái közt — Sz. M.] és sikerült lélektani rajzában egy ifjút állít élénk, ki boldogtalan szerelme miatt véget ér.”³⁷ Ez ugyan nem sok, de tény, hogy az 1833-as dátumnak nincs nyoma.

Jancsó Benedek 1885-ös könyve szintén nem datál. Árulkodó viszont, hogy a megjelenés sorrendjében említi Kölcsey elbeszéléseit: „Azonban mindössze is csak három elbeszélést írt: *Vadászlak*, *Kárpáti kincstár* és *A ferrói szentfa* [sic! — Sz. M.] címűeket, melyek közül kettős irányzatos.”³⁸ Ennek a relatív kronológiának az átvétele magában foglalja azt, hogy *A kárpáti kincstárt* nem tekintette 1833-asnak, hiszen akkor ez lenne az író legkorábbi novellája, vagyis az első helyen kellene említeni.

Az első tanulmány, amely rögzíti az 1833-as évszámot, éppen Angyal Dávidé. Nagyívű Kölcsey-pályaképe először 1903-ban látott napvilágot a *Budapesti Szemlében*, a rövidített szöveg 1927-ben önállóan, monográfiaként is megjelent. *A kárpáti kincstár*ra vonatkozó passzus semmit sem változott 24 év alatt, így szól: „1833-ban írta a *Kárpáti Kincstárt*, melynek alap gondolata az, hogy »az emberi lélek ... ezer meg ezer esetben önkényt ereszkedik üres álomnak, óhajtsanak, reménynek és hitnek s azon veszi észre, hogy a lélek-súlyosztó démon hálóiban fogva tartatik s nincsen szabadulás.«”³⁹ Viszonylag könnyen rekonstruálható, mi tévesztette meg Angyal Dávidot. Tanulmányának fogalmazásakor nyilván a saját szövegkiadását használta; a Toldy-előszó sajtóhibás adatát pedig nem ellenőrizte, mert megbízott önmagában és Toldy tekintélyében. Föl se tette, hogy ez a dátum ne lenne tény. Valószínűleg ezért is nem kívánta lábjegyzettel dokumentálni, honnan származik a dátum.

Egy másik megfigyelés szintén valószínűsíti, hogy Angyal saját szövegkiadását tartotta keze ügyében. *A ferrói szent fáról* szóló mondatai közt ez is olvasható: „Ezért foglalkozik a *Ferrói szent fa* című töredékben az Atlanti-tenger messze hullámain lakó guano-törzsszel, melynek a sors »elsüllyedését örök végzése közé előre beírta.«”⁴⁰ Az árulkodó mozzanat itt a törzs neve. Ezt az első kiadás következetesen és helyesen guánnak írta. Mivel a név legtöbbször többes számú alakban fordul elő a novellában, oly módon történt ez, hogy *guánnokról* és nem *guánokról* értesült az olvasó. A Toldy-kiadásban már kezdtek összezavarodni a formák, vegyesen szerepeltek *guánnok* és *guánok* — ez utóbbi igen szórakoztató homonímiával gyarapította a magyar sajtóhibák történetét.⁴¹ Angyal Dávid kiadása nem helyesbítette ezt a tarkaságot. A tanulmányában található névalak pedig egész

³⁶ Kfm3 19. (az életrajz: 3–23.)

³⁷ VAJDA VIKTOR, *Kölcsey élete*. Bp., szerző tulajdona. 1875. 144.

³⁸ JANCÓSÓ BENEDIK, *Kölcsey élete és művei*. Bp., Aigner Lajos, [1885]. 409–410.

³⁹ ANGAL DÁVID, *Kölcsey Ferenc*. Bp., 1927. (Irodalomtörténeti füzetek 16.) 19–20.

⁴⁰ ANGAL DÁVID, *Kölcsey Ferenc*. Budapesti Szemle, 1903. 109 skk.

⁴¹ Kfm2 89., 90. (*guánok*),⁴² viszont: 101., 102. (*guánok*).

biztosan a *guánók* szóból vonattatott el — azaz olyan szöveget használt, amelyben már olvasható ilyesmit. A saját maga gondozta kiadás pedig ilyen volt.

Az 1833-as dátum azonban nem vált még egy darabig általánossá. Például Riedl Frigyes nem látszott tudomást venni Angyal Dávid tanulmányáról. Az 1909/10-es tanév első félévében tartott előadásában részletesebben foglalkozott Kölcsey prózájával, ám csak *A vadászlak* esetében adott évszámot (természetesen: 1836-ot). A *kárpáti kincstárnál* nem datált, viszont betartotta a relatív kronológiát, a művet „második novellá”-nak nevezte.⁴²

Hasonlóképpen járt el — ráadásul jóval később — Szinnyei Ferenc is. 1926-os monográfiája *A vadászlakot 1837-re, A kárpáti kincstárt pedig 1838-ra tette.*⁴³ Ezzel a Toldy Ferenci hagyományt követte: a megjelenés évszámát adta meg a kikövetkeztethető keletkezési dátum helyett.

Ahol viszont felbukkan az 1833-as évszám, ott Angyal tanulmányának hatását sejtjük. Sajnos, olykor valóban csak sejtésről lehet szó: például Vértesy Jenő az 1833-as dátumot adja meg, mielőtt igen röviden és elítélően megemlítené Kölcsey novellaírói munkásságát, ám nem hivatkozik forrására.⁴⁴ Mivel Vértesy könyve három évvel azután jelent meg, hogy Angyal Dávid tanulmánya első változatát publikálta volna, a gyanú nem indokolatlan. Annál is inkább, mert azért van közvetett bizonyítékunk is. Tudtommal ugyanis egyetlen dolgozat adatozta csupán az 1833-as évszámot: ez viszont nem kisebb jelentőségű munka, mint Horváth János kitérő Kölcsey-pályaképe. Az pedig, hogy Horváth János Angyal Dávid 1903-as tanulmányát jelöli meg forrásul,⁴⁵ visszamenőleg bizonyíthatja: valóban ott kell keresnünk a téves datálás gyökerét. Joggal feltételezhető tehát, hogy ott, ahol visszaütést nem találunk, Angyal közvetlen vagy közvetett hatásával számoljunk.

Ezek után igen nagy karriert futott be az 1833-as évszám. Talán érdemes ennek a pályafutásnak néhány állomását felidézni, annak bizonyítására, miképpen szilárdulhat tényné egy véletlen elírás.

Kerecsényi Dezső már kombinációkat épített az évszámra, az adatból kiindulva még az *Országgyűlési Napló* egyidejű készülését is észre venni vélte a novellában: „Az a szatmári követ írta [A *kárpáti kincstárt* — Sz. M.], akinek egyik legfőbb gondja volt a magyar köznemességnek az ő irodalomból és műveltségéből kivont eszménye szerint való »polgárosítás«-a. De a novellán túlságosan meglátszik az is, hogy az »Országgyűlési Napló«-val egyidőben készült.”⁴⁶

Szaunder József ezen a nyomvonalon haladva tette monográfiájában 1833-ra a novellát, saját szakmai tekintélyével a hitelesítés újabb fázisát végezve el. „Tulajdonképp csak a *Vadászlak* c. tartozik ebbe az időkörbe [azaz 1835 utánra — Sz. M.], ez készült 1836-ban (Bártfaynak 1836 decemberében írt róla); a másikat a *Kárpáti kincstárt*at korábban (1833) írta.”⁴⁷ Nem meglepő tehát, hogy az általa gondozott kiadásban — eltérően az első összkiadás óta szokásos gyakorlattól — megváltoztatta a novellák sorrendjét: *A kárpáti kincstár* került az első helyre mint legkorábbi, majd *A vadászlak* és *A ferrói szent* következett.⁴⁸ Ez pedig már magában foglalta azt is, hogy Kölcsey életművének — úgynevezett — fejlődése másképpen kell, hogy értelmeződjék.

⁴² RIEDL Frigyes, *Kölcsey Ferenc*. S. a. r. KOZOCSA Sándor. [Bp., 1939] (= Magyar Irodalmi Ritkaságok 42.) 120–127.

⁴³ SZINNYEI Ferenc, *Novella- és regényirodalmunk a szabadságharcig*. II. kötet. Bp., 1926. 127–129.

⁴⁴ VÉRTESY Jenő, *Kölcsey Ferenc*. Bp., 1906. (= Magyar történeti életrajzok) 179–180.

⁴⁵ „Novellái közül a *Vadászlak* jelent meg elsőül (Emlény, 1837), azután (no. 1838) a *Kárpáti kincstár*; töredék maradt *A Ferrói szent* fa. Az elsőt 1836-ban, a másodikat még 1833-ban írta. (L. ANGYAL Dávid, *Budapesti Szemle*, 1903. CXIII. kötet.)” HORVÁTH János, *Kölcsey Ferenc*. In *Uő., Tanulmányok*. Bp., 1956. 197.

⁴⁶ KERECSENYI Dezső, *Kölcsey Ferenc*. [Bp., 1940.] 134–135.

⁴⁷ SAUNDER József, *Kölcsey Ferenc*. Bp., 1955. 245.

⁴⁸ *KFöm*, I. kötet. Bp., 1960. 275–335.: *A kárpáti kincstár*; 336–369.: *A vadászlak*; 370–386.: *A ferrói szent* fa. A novellák datálása a szövegek után található.

A Szauder-kiadás eljárását átvette Fenyő István Kölcsey-kiadása is.⁴⁹ A hat kötetes, akadémiai irodalomtörténet Kölcsey-fejezete pedig a művészi fejlődés bizonyítékává értékelte át ezt az újabb relatív kronológiát. E szerint *A karpáti kincstár* „lélektani” érdeklődéséhez képest *A vadászlak* „nyíltan társadalmi” tendenciája Kölcsey világnézeti továbblépését mutatta volna.⁵⁰

Ez visszhangzik Rohonyi Zoltán Kölcsey-könyvében, ahol is ez az adat a pályakép arányait kuszálja jelentősen össze: „Nos a »lélek természetű erejét« 1835-38 között valóban alig sikerült megtartania: gyakorlatilag többet írt (szépirodalomról van szó) a zsúfolt követi tevékenység éveiben, mint azután, önvallomásának hitelét újra igazolva ezzel is. 1834 folyamán készítette el a *Celesztinát* s a *Parainesis* Kölcsey Kálmánhoz című remekművét (mindkettő 1837-ben jelent meg az Athenaeumban), még 1833 körül *A karpáti kincstár* c. elbeszélését (1838-ban jelent meg) — 1835-től viszont alig néhány vers, két elbeszélés (egyik töredék ...) és megrendítő Berzsenyi-émlékbeszéde jelzik a szépirói tevékenység megszakíthatatlanságát.”⁵¹

Az 1833-as dátum kétségbevonása Kulin Ferenc érdeme, bár a végső leszámolás neki sem sikerült. Kétyét nem támogatta meg érvekkel⁵², álláspontját pedig jelentősen gyönggítette, hogy továbbra is igazodott a Szauder-kiadás relatív kronológiájához. Továbbra is *A karpáti kincstárt* tekintette a legkorábbi Kölcsey-novellának, s a két befejezett novella közti különbségeket az író művészi-világnézeti fejlődésére vezette vissza⁵³ — csak sajnos a sorrend felcserélésével következtetései sem bizonyultak maradandónak, bár sokban finomította az akadémiai irodalomtörténet megállapításait.

Sokkal fontosabb viszont Fried István érvrendszere, amely először vizsgálta meg alapos megfontolások alapján az 1833-as dátum érvényességét. Fried azt a megfigyelését használta fel, hogy *A karpáti kincstárban* Kölcsey félreérthetetlenül utalt Edward Lytton Bulwer angol író műveire; márpedig Kölcsey 1836. március 11-én kelt levelében nyugtázta csak „Bulwer 8. és 9. kötetét”. Ebből adódik a következtetés: a novella semmiképpen nem keletkezhetett 1833-ban.⁵⁴

Valóban, Kölcsey két helyütt céloz Bulwerre. Az első még általánosságban marad: „Nelli tánczolt, muzsikált; czifra portékákat kötött és varrott; rajzolt, francziául tudott köszönni; Hugo Victorból és Bulwerből egész lapokat elolvasott, s a többi.”⁵⁵ Igazi jelentősége a másik részletnek van: „De ti, szelíd olvasónék, kik a' boldogtalan Devereux Aubrey' vagy a' szánásra méltó szegény, vak Nydia' sorsán olly örömet hullattok hév könyeket, ...”⁵⁶ Az első név Bulwer *Devereux, a Tale* című regényének hősére utal, a mű az angol nyelvű összekiadás 6. köteteként jelent meg,⁵⁷ a második pedig — ahogy erre Fried teljes joggal figyelmeztet — a *The Last Days of Pompeii* című regény egyik szereplője.⁵⁸ Ez utóbbi kötet a sorozat 8. darabja volt, tehát Kölcsey ezt valóban 1836. március

⁴⁹ Kölcsey Ferenc válogatott művei. A válogatás, a szöveggondozás és a jegyzetek: FENYŐ István. Bp., 1975. (= Magyar remekírók) 113-166.: *A karpáti kincstár*; 166-196.: *A vadászlak*; 196-211.: *A ferrói szent íja*.

⁵⁰ *A magyar irodalom története 1772-től 1848-ig*. Szerk. PÁNDI Pál. Bp., 1965. (*A magyar irodalom története* III. Főszerk. SÓTÉR István) 434 sk.

⁵¹ ROHONYI Zoltán, *Kölcsey Ferenc életműve*. Kolozsvár-Napoca, 1975. 184.

⁵² KULIN Ferenc, *Az epikus Kölcsey*. In *Uő.*, *Közéletések a reformkorhoz*. Bp., 1986. (Elvek és utak) 106.

⁵³ KULIN Ferenc, *i. m.* 120., 126.

⁵⁴ FRIED István, *Filológiai megjegyzések néhány Kölcsey-műhöz*. In „*A mag kükél*.” Előadások Kölcsey Ferencről. Szerk. TAXNER-TÓTH Ernő. Bp. — Fehérgyarmat, 1990. 80-81. — Az idézett Kölcsey-levelet l. a 9. jegyzetben!

⁵⁵ *Emlény*, 1838. 12.

⁵⁶ *Emlény*, 1838. 17.

⁵⁷ Edward Lytton BULWER; *Devereux, a Tale*. Leipzig, Frederick Fleischer, 1834. (*The Complete Works of E. L. Bulwer*. Vol. VI.)

⁵⁸ Edward Lytton BULWER, *The Last Days of Pompeii*. Leipzig, Frederick Fleischer, 1835. (= *The Complete Works of E. L. Bulwer*. Vol. VIII.); l. FRIED István, *i. h.*!

11-én nyugtázta (zárójelben: az ekkor szintén megkapott 9. kötet három kisregényt tartalmazott).⁵⁹

Fried gondolatmenete egy tényezővel nem számol csupán (igaz, ennek a végkövetkeztetés szempontjából alig van jelentősége): Kölcsey esetleg olvashatta már a Bulwer-regényt azelőtt is, hogy megrendelte. Ez nem lenne lehetetlen, hiszen a *The Last Days of Pompeii* első kiadása — amelyet aztán még számtalan követett — 1834-ben jelent meg.⁶⁰ Csakhogy ez a — egyébként bizonyíthatatlan — föltevés az 1833-as datálást semmivel se tenné hitelesebbé, másrészt ez a dátum Fried István impozáns érvelése nélkül is megintgatható, azaz az esetleges logikai hézagok nem veszélyeztetik az állítás igazságtartalmát. A bizonyíthatóan sajtóhibából eredő adattal bizvást és végleg le lehet számolni.

Bulwer kapcsán azonban érdemes felfigyelni Kölcsey angol nyelvtudására. Kölcsey könyvtárjegyzékéből tudjuk, hogy valóban angol nyelvű kiadásban őrizte az akkor rendkívül népszerű, s németül is hozzáférhető Bulwert.⁶¹ Ez hitelesíti a Szemeréhez intézett levél utalását arról, hogy Byront eredetiben olvasta: „E télen a közdolgoktól megszabadulva, leginkább Lord Byronnal töltém időmet, munkáinak nagyobb részét az eredetiben általolvasván.”⁶² Mellesleg a Bulwer-összkiadás másik darabjának csekei hatásáról is van adalékunk: a Kölcsey mellett élő, könyvtárát nyilván használó Obernyik Károly *Melánia* című novellájához a sorozat 3. darabjából⁶³ választott mottót — már 1840-ben;⁶⁴ sőt, a naplójában is megörökítette e regénynek, a *The Pilgrims of the Rhine*-nek maradandó hatását.⁶⁵

Ha ezek után visszatérünk a kikövetkeztethető datálás kérdéséhez, akkor a levelekből kell kiindulnunk. Onnan pedig az olvasható ki, hogy *A karpáti kincstűrt* Kölcsey 1837 áprilisában—májusában írhatta.

Ilyen formán egy levélbeli adatunk maradt, amelyet még nem hasznosíthattunk. Ez az 1838. március 25-i levélben említett, Heckenastnak tett beváltatlan ígéret vonatkozhat *A ferrói szent fára*.⁶⁶ Feltehetőleg ez az elbeszélés — hasonlóan az előzőekhez — az *Emlénybe* volt szánva, csak Kölcseynek korai halála miatt nem volt módja befejezni. Mivel

⁵⁹ Edward Lytton BULWER, *Falkland — The Siamese Twins — Milton, a poem*. Leipzig, Frederich Fleischer, 1835. (= *The Complete Works of E. L. Bulwer*. Vol. IX.)

⁶⁰ „*The Last Days of Pompeii*. 3 vols 1834, 1835 ('revised and corrected'), 2. vols. Brussels 1837, 1839, 1850, 1854, 1856, 1861, 1872, 1873, [1879], 1880, [1881], [1883], [1884] etc; ed. E. JOHNSON, New York, 1956. = *The New Cambridge Bibliography of English Literature*. Edited by George WATSON. Vol. 3. 1800–1900. Cambridge, 1969. 917 skk.; vö. még: *British Museum General Catalogue of Printed Books*. Photolithographic edition to 1955. Vol. 29. Published by the Trustees of the British Museum London, 1965. 736.

⁶¹ „Jegyzéke néhai Kölcsey Ferencz úr könyvtárához tartozott azon könyveknek, melyeket néhai özvegy Kölcsey Ádámné született Szuhányi Jozéfa asszonyság a magyar nemzeti muzeumi Széchényi-országos könyvtárának hagyományozott (Beküldetett a m. n. Muzeumnak 1867. január 11-kén)” — a 3. lap versoján, 87-es folyószámmal: „Bulwer Edward Lytton: *Compleat Works in 8°*”; a kötetszám: 11. OSZK Kézirattár Fol. Hung. 1887/14.

⁶² *KFlev*, 239. (Cseke, 1837. jan. 20. — Kölcsey Szemere Pálnak)

⁶³ Edward Lytton BULWER, *The Pilgrims of the Rhine*. Leipzig, Frederich Fleischer, 1834. (*The Complete Works of E. L. Bulwer*. Vol. III.)

⁶⁴ Obernyik műveinek összkiadásában a novellának nincs mottója (Obernyik Károly *szépirodalmi összes munkái*. S. a. r. és életrajzzal kiegészítette FERENCZY József. IV. kötet. Lauffer Vilmos kiadása. Bp., 1879. 237–274.), de a kézirat onn olvasható a következő mondat: „Those, who can see nature know not how terrible it is to be alone. Bulwer. *The Pilgrims of the Rhine*”. A lap tetején a dátum: „Cseke. 18. Julius 1840.” (MTA K Kézirattár K. 697. 40. f. recto)

⁶⁵ „Olvastam Bulwerből egy szép helyet. Ez az, midőn a halál angyala Nymphalinnak megjelen. Ennek leírása hasonlíthatlan. — ” (bejegyzés 1839. febr. 21-én). Nymphalinn királynő a *The Pilgrims of the Rhine* egyik szereplője. In: *Kölcsey Antónia naplója*. A szöveget válogatta, gondozta, az előszót és a jegyzeteket írta: CÁBOR Júlia. Bp., 1982. (Magyar Hírmondó) 214.

⁶⁶ L. a 16. jegyzet!

töredékről van szó, a datálás eleve csak hozzávetőleges lehet. Azt tudjuk Obernyik Károly naplójából, hogy ő 1838. november 15-én olvasta először az elbeszélést: „Némely újabb, még ki nem adott verseit, az országgyűlési naplóból néhány lapot olvastunk. Úgy szinte vacsora után az elkezdett, de el nem végzett elbeszélését: Ferroi szent fa.”⁶⁷ Sokatmondóan Kölcsey „utolsó” műveként emlegeti valamivel később a fragmentumot.⁶⁸ Az elkészült rész megírását egyfelől az 1838. március 25-i levél, másfelől Kölcsey augusztus 24-i halála határolja be; csak sajnos ismét nem tudjuk rekonstruálni a munkafázisokat. Hiszen a levélben emlegetett készületlenség a novella jelenlegi töredékjellegére is vonatkozhat, ráadásul arra sem következtethetünk adat híján, hogy haláláig dolgozott-e *A ferroi szent fán* vagy korábban félretette. Mindezek alapján csupán annyi jelelhető ki, hogy az elbeszélés-töredék 1838 márciusa táján keletkezhetett.

Mit mondhatunk a kritikai kiadás számára alapul vehető szövegváltozatokról? Kézirata egyik elbeszélésnek se maradt fenn. Ennek hiányában azt kell eldönteni, melyik kiadás készült bizonyosan kézirat alapján, s melyik állhatott legközelebb Kölcsey autográfjához. *A vadászlak* és *A karpáti kincstár* esetében két számba vehető változat van: az *Emlény*-béli, még Kölcsey életében megjelent szöveg és az első összkiadás szövege. *A ferroi szent fa* közlésénél viszont csak egy kiadást lehet alapul venni: az 1840-es Kölcsey-összest. A második, Toldy gondozta összkiadás az elbeszélések esetében nem látszik hitelesebbnek, mint az első teljes kiadás. Az ortográfia megváltoztatásán, korszerűsítésén kívül nem tartalmaz számba veendő eltérést. Toldy ez esetben minden valószínűség szerint nem kézirat alapján, hanem az 1840-es változatot követve dolgozott. Helyesírási változtatásai ugyanis az akadémiai szabályzat figyelembevételéről tanúskodnak, az ortográfiai standardizálást szolgálják.

Az *Emlény* nyilván az eredeti kézirat alapján közölte az elbeszéléseket. Az természetesen elképzelhető, hogy a beérkezett Kölcsey-szöveget a helyesírás szempontjából módosították. Hiszen az *Emlény* 1837-es kötetében Kisfaludy Sándor *A somlai vérszűret* című regéje alatt ott olvasható egy elgondolkoztató lábjegyzet: „Hogy ezen darabban a' helyesírást magunkéhoz nem alkalmaztattuk, a' Szerző akaratjából történt. A' fölügyelő.”⁶⁹ Ha itt kivételesen nem, akkor lehet, hogy másutt – például Kölcsey novellájánál – mégis? Csakhogy – szerencsére – éppen erre a kiadványra vonatkozik Kölcsey Heckenasthoz intézett köszönőlevele, amelyben „szépen kikészült és hibátlanul nyomtatott” könyvnek nevezi az *Emlényt*.⁷⁰ Azaz – bármire vonatkoztassuk is szavait: pusztán a tipográfiai megformálásra vagy általánosabban a szöveg pontosságára – annyi bizonyos, nem jelezte kifogásait a közlés gondosságáról, nem tartotta átirtnak, módosítottnak az elbeszélés nyelvállapotát. Az *Emlény* 1838-as kötetéről viszont nem ismerjük az író véleményét. Csak az analógia alapján tételezhetnénk föl, hogy az ellen sem volt kifogása, de hát ez nem érv.

Az első összkiadás gondozói szintén kézirastra támaszkodtak, de biztosan nem a Heckenasthoz korábban eljuttatott szövegekre. A kiadás előkészítése során Pestre felküldött kéziratköteg 7. csomójában szerepelt *A vadászlak* és *A karpáti kincstár*.⁷¹ Mivel a küldeményről készített lista külön jelezte, ha másolatban juttattak valamely művet a kiadóhoz, e két cím mellett pedig nem szerepelt ilyen utalás, feltehető, hogy autográf Kölcsey-kéziratok érkeztek meg Pestre.

A két alapul vehető szövegváltozat (az *Emlény* és az összkiadás szövege) között azonban vannak eltérések. Következetesen más a helyragok hangértéke (*Emlény*: -bul, -bül, néhol -ból, -böl; 1840: egységesen -bol, -böl), valamint a magánhangzók hosszúságában és bizonyos igeikötők, névutók labiális vagy illabiális alakjának a használatában van különbség (*Emlény*: föl-, fölött, mögett; 1840: fel-, felett, megett). Egy-két esetben az 1840-es kiadásból hiányoznak olyan mondatok, amelyek az *Emlény*-ben még szerepeltek.

⁶⁷ Kölcsey Antónia naplója ..., 195–196.

⁶⁸ Kölcsey Antónia naplója ..., 219.

⁶⁹ *Emlény*, 1837. 3.

⁷⁰ L. a 10. jegyzetet!

⁷¹ SOLT Andor, i. m. 391–393.

Nem könnyű eldönteni, melyik változatot lehet hitelesebbnek tekinteni. Azt tudjuk, hogy Szemere Pál egy Kölcsy Ádámnéhoz intézett levelében javasolta az ortográfia módosítását a Kölcsy-művek másolásakor. „Addig is, míg az irományok útnak indíthatnának, nem tartanám rosznak, ha Ön Obernyik úr s talán mások, ha Obernyik úrhoz nem egészen hasonló jó írónkkal is, de minden esetre olvashatókkal az eredeti irományokat tisztáztatná; 's inkább óhajtánám, hogy az újabbak másoltassanak; mert a régiekben az orthographiát változtatni kell, az újabbakban pedig talán csak néhol.”⁷² Szemere szavai persze inkább a régebbi művekre vonatkoznak; ráadásul Szemere szerepét a kiadás érdemi részénél, különösen a szöveggondozásnál nem célszerű túl sokra becsülni (inkább Pap Endre áldozatos munkája emelendő ki).⁷³ Az óvatos átigazítás azonban nem egyedül az ő felfogása lehetett.

Az *Emlény*-béli szöveg nyelvallapota viszont nem illik össze teljesen Kölcsy ezen időszakban írt egyéb műveivel. Igaz, a kontrollanyagként felhasználható alkotások között nincs széppróza, így Kölcsy speciálisan az epikában alkalmazott nyelvhasználatáról semmit sem tudunk az *Emlény*ben közölt novellákon kívül. Más műfajú szövegeket pedig csak igen nagy óvatossággal lehetne felhasználni a helyesbítéshez, ha ennek egyáltalán volna értelme.

Szembe kell nézni azzal, hogy a kritikai kiadás mindenképpen eltérő szövegelőzményeket kénytelen fősöveggként figyelembe venni. Akár úgy járunk el, hogy csak *A vadászlatot* közölnénk az *Emlény* alapján (a teljesebb szöveg és Kölcsy idézett levele miatt), *A karpáti kincstárnál* viszont az összkiadást követnének (az egységesebb nyelvallapot miatt), akár mindkét esetben az *Emlényt* vesszük alapul, a végeredmény az ortográfia szempontjából ugyanúgy vegyes lesz. Hiszen *A ferrói szent fa* csak az összkiadásból közölhető. Azaz nyelvilag csupán két elbeszélés tűnhet egységesebbnek, mindhárom nem.

Az alapszöveg kiválasztásánál éppen ezért elvszerű és logikus megoldásnak az ultima manus elvét látom. *A vadászlat* és *A karpáti kincstár* esetében ez az *Emlény* szövegének alapulvételét jelenti. A szöveggondozáskor természetesen ügyelni kell arra, hogy az apparátus az 1840-es kiadás minden eltérését tartalmazza. Még ott is, ahol a különbség nem látszik lényegesnek. Így a kritikai kiadás akkor is használható marad, ha esetleg újabb adatok bukkannak föl az *Emlény* nyelvallapotának hitelessége ellen.

A ferrói szent fa helyzete ennél némileg egyszerűbb. Az 1840-es kiadás sem kézirat, hanem csak hitelesnek tekinthető másolat alapján készült. Heckenastnak az Obernyik készítette másolatot küldték fel.⁷⁴ Obernyik naplójából még azt is tudjuk, hogy a másolást 1839. február 22-én kezdte el és 25-én fejezte be.⁷⁵ Az eredeti kézirat minden valószínűség szerint Csekén maradt. Amikor a Petőfi Irodalmi Múzeum 1962-ben megvásárolta Miskolczy Lajosné Kölcsy Klára leszármazottjaitól a Kölcsy-hagyatékot, amelyet sokáig magának Kölcsy Ferencnek a házában őriztek az egykori tulajdonosok, *A ferrói szent fa* kézirata nem volt az anyagban.⁷⁶ Időközben megsemmisülhetett vagy elkallódhatott. Nem is csoda, ha hozzászámítjuk ehhez azt a Fried István által rögzített, Szauder Mária-tól származó információt, hogy a kéziratosokat sokáig egy használaton kívüli kandallóban tárolták az örökösök, s a papírok egy része az átnedvesedés miatt olvashatatlan lett.⁷⁷ A másik két elbeszélés kéziratának hiánya nem meglepő, az még valahogy Heckenasttól kallódhatott el. Kölcsy töredéknovellájánál tehát még az emendálásához sem áll rendelkezésünkre egyéb szöveg, a kritikai kiadás kénytelen az 1840-es változatot követni, külön ügyelve a nyilvánvaló sajtóhibák kiszűrésére.

⁷² SOLT Andor, i. m. 387. (Pest, 1839. ápr. 14. — Szemere Pál Kölcsy Kálmánnénak)

⁷³ Vö. FRIED István, *Kölcsy Ferenc ismeretlen versei* (Adalékok a lírikus Kölcsy jobb megértéséhez). Szabolcs-Szatmári Szemle, 1979. 4. szám. 25–36.

⁷⁴ L. a 3. jegyzetet!

⁷⁵ Kölcsy Antónia naplója... , 219 skk.

⁷⁶ Vö. SZAUDER József, *Kölcsy ismeretlen kéziratai*. A Petőfi Irodalmi Múzeum Évkönyve, 1963. 87–98.

⁷⁷ FRIED István, *A levéltrő Kölcsy Ferenc*. ItK 1991. 312.

Áttekintésünkben — a filológiai eredményeken túl — talán adódik egy általánosabb következtetés is: az életmű hiteles kronológiájában még vannak tisztázandó pontok. Ez pedig a pályakép egésze szempontjából fontos. A műértelmezések arányait is módosíthatják az efféle filológiai vizsgálódások. A novellák majdan elvégzendő poétikai elemzése biztos filológiai alappatra kell, hogy épüljön. Kőlcsey prózaírói jelentőségét igazából csak az alapos novella-analízis után lehet fölmérni — de ahhoz a munkához csak ilyen kerülőúton érdemes eljutni.